

יד. תשבו כעין תדורו

האדם נדרש לעשות שינוי מעשי במהלך ימי חג סוכות, ולהפוך את הסוכה לביתו העיקרי. הגמרא בתחילת מסכת סוכה מסבירה את דעת חכמים, החולקים על רבי יהודה, ופוסלים סוכה הגבוהה מעשרים אמה. הסבר אחד נוגע לכך שהסוכה היא דירת ארעי ולא קבע:

ורבא אמר: מהכא "בסכת תשבו שבעת ימים". אמרה תורה: כל שבעת הימים צא מדירת קבע ושב בדירת עראי. עד עשרים אמה - אדם עושה דירתו דירת עראי, למעלה מעשרים אמה - אין אדם עושה דירתו דירת עראי, אלא דירת קבע. (ב, א)

מבחינה אובייקטיבית מבנה הסוכה הוא דירה ארעית, אך מצד גישתו של האדם הסוכה נחשבת עבורו כדירת קבע:

תנו רבנן: כל שבעת הימים אדם עושה סוכתו קבע וביתו עראי. כיצד? היו לו כלים נאים - מעלן לסוכה, מצעות נאות - מעלן לסוכה. אוכל ושותה ומטייל בסוכה. מנא הני מילי? דתנו רבנן: "תשבו" כעין תדורו. מכאן אמרו: כל שבעת הימים עושה אדם סוכתו קבע וביתו עראי. כיצד? היו לו כלים נאים - מעלן לסוכה, מצעות נאות - מעלן לסוכה, אוכל ושותה ומטייל בסוכה, ומשגן בסוכה. (כח, א)

מה המשמעות המעשית של הגדרת המצווה כ'תשבו כעין תדורו'? כיצד האדם יחוש בית קבע בסוכת ארעי?

מצטער וכשרות הסוכה

הגדרת חובת ישיבה בסוכה כ'תשבו כעין תדורו' מולידה פטור הלכתי שלא מצאנו כדוגמתו בתחומים נוספים. יש דברים שאדם לא יעשה בביתו, ולכן הוא גם לא מחויב בהם במהלך חג סוכות. הריטב"א (כו, א) מסביר אוסף של מקרים בהם פטרו את האדם מלשבת בסוכה לאור עקרון זה, כדוגמת פטור חולה, מצטער והולכי דרכים. בנוסף, במקרים בהם יש חשש להפסד ממון, האדם אינו נדרש להקים סוכה הואיל ובני אדם לא קובעים את ביתם במקומות שבהם ממונם ייפסד. מצוות סוכה היא כמו שהאדם היה נוהג בביתו, ואין חיוב להצטער בסוכה הואיל ואין דרך דיורין במקום שבו האדם מצטער¹.

בקרב ראשוני אשכנז מצאנו הרחבה של דין מצטער לעבר שאלת כשרות הסוכה:

ודוקא שעשה סוכתו מתחילה במקום שראוי לאכול ולשתות ולישן בה ונולד לו צער אחר כן. אבל עשתה מתחילה במקום הראוי להצטער באכילה או בשתייה או בשינה...

1. בעניין פטור מצטער ראו גם בספר באר מרים, סוכות- 'מצטער', הרב אליקים קרומבין, עמודים 127-120.

לא מיבעיא דלא מיפטר בהכי, אלא אפילו יש סכנה וצער בשינה ובאכילה אין צער לא יצא ידי חובתו, דהא כעין תדורו בעינן והאי לא הוי כעין תדורו כיון שאינו יכול לעשות בה כל צרכי אכילה ושתיה ושינה בלא צער ומתחילה לא הוי סוכה כיון דלצער א קיימי.

היראים מוסיף מסקנה לוגית לפטור מצטער: במקרה שקיים צער אז האדם פטור הואיל והמקום לא ראוי קעת למגורים, אבל גם לא ניתן לבנות סוכה במקום שידוע מראש שיהיה בו צער. לכן, אם הסוכה נבנתה במקום בו ידוע שיווצר פטור של מצטער, הסוכה פסולה הואיל ואינה ראויה למגורים.

מסקנה הלכתית זו אינה מופיעה בגמרא ולא נזכרה אצל חכמי ספרד, אך סברתה ברורה. השולחן ערוך פוסק להלכה את דין מצטער ומוסיף את המסקנה ההלכתית שראינו בדברי היראים, וכן מרחיב הרמ"א:

מצטער פטור מן הסוכה... איזהו מצטער, זה שאינו יכול לישן בסוכה מפני הרוח, או מפני הזבובים והפרעושים וכיוצא בהם, או מפני הריח; ודוקא שבא לו הצער במקרה, אחר שעשה שם הסוכה, אבל אין לו לעשות סוכתו לכתחלה במקום הריח או הרוח ולומר: מצטער אני.

הגה: ואם עשאה מתחלה במקום שמצטער באכילה או בשתייה או בשינה, או שא"א לו לעשות אחד מהם בסוכה מחמת דמתיירא מלסטים או גנבים כשהוא בסוכה, אינו יוצא באותה סוכה כלל, אפי' בדברים שלא מצטער בהם, דלא הויא כעין דירה שיוכל לעשות שם כל צרכיו... מי שלא יוכל לישן בסוכה מחמת שצר לו בפשוט ידיו ורגליו, לא מקרי מצטער, וחייב לישן שם אע"ג דצריך לכפוף ידיו ורגליו... (תרמ, ד)

השולחן ערוך מביא בקצרה את החובה שהסוכה תעמוד במקום המתאים לכל שימושי דירה. הרמ"א מוסיף עליו בשני עניינים: ראשית, שדין זה מעכב והוא אינו יוצא ידי חובה באותה סוכה כלל. בנוסף, קיים קשר בין האכילה והשינה, ואם קיימת ריעותא רק בשינה בסוכה אז הסוכה אינה כשרה גם לאכילה.

בעקבות דברי הרמ"א קיימת בעיה בסוכות המוקמות במקום שניתן לאכול בהן אך לא לישון בהן, כפי שכותב המגן אברהם:

ולכן יש למחות באותן העושים סוכות ברחובות שאי אפשר לישן שם מחמת מורא הגנבים.

(ס"ק ז)

שינה בסוכה אירופאית

להלכה זו קיימת השלכה הלכתית שהייתה משמעותית בערי אירופה. בנושא זה אנו מוצאים התייחסות מורכבת בדברי הפוסקים ובכלל זה בדברי הרמ"א. במבט ראשון נראה שפסקו בעניין זה אינו עונה בקנה אחד עם פסיקתו העקרונית:

הגה: ומה שנוהגין להקל עכשיו בשינה, שאין ישנים בסוכה רק המדקדקין במצות, י"א משום צנה, דיש צער לישן במקומות הקרים; ולי נראה משום דמצות סוכה איש וביתו, איש ואשתו כדרך שהוא דר כל השנה, ובמקום שלא יוכל לישן עם אשתו, שאין לו סוכה מיוחדת, פטור; וטוב להחמיר ולהיות שם עם אשתו כמו שהוא דר כל השנה, אם אפשר להיות לו סוכה מיוחדת. (תרלט, ב)

הרמ"א מביא את מנהג העולם שנהגו להקל בשינה בסוכה², ומזכיר שני הסברים כדי להגן על מנהג זה:

1. משום שקר בארצות אשכנז בתקופה זו ואז מתקיים בהם פטור מצטער.
  2. לאור הטעם של 'תשבו כעין תדורו' אדם צריך לישון עם אשתו, אך אם הסוכה נמצאת במקום בו האישה לא תישן אז גם האיש פטור.
- האחרונים מקשים על שני הטעמים לאור דברי הרמ"א שראינו לעיל, שאם הסוכה נבנתה במקום בו יש פטור מצטער אז הסוכה אינה כשרה. לאור כך הקשו איך ניתן לאכול בכל סוכות אשכנז? האחרונים הציעו מספר תירוצים לפי כל אחד מההסברים.
- לפי הטעם הראשון, שמפני הקור האנשים מצטערים, מצאנו שני הסברים:
- א. יש אפשרות לישון גם בסוכה באשכנז אם האדם יישן עם כיסויים רבים, ולכן נחשב כראוי לשינה גם אם לא יישן שם מפני שהוא מצטער (מחצית השקל).
  - ב. מפני שאי אפשר בעניין אחר נחשב כעין תדורו (פרי מגדים, אשל אברהם)³.
- לפי הטעם שהרמ"א הציע שקיימת עדיפות שהאדם יישן עם אשתו, האחרונים הסבירו במספר דרכים:
- (a) משום שהאדם מחויב לשמח את אשתו ברגל, וכאשר יישן איתה הוא משמח אותה. לאור כך סיבת הפטור היא צדדית משום עוסק במצוה פטור מן המצוה (ט"ז תרלט, ט).
  - (b) הסוכה כשרה היות והאדם יכול לישון לבדו בה, אך במקביל קיים פטור משום מצטער (מגן אברהם תרלט, ח).
  - (c) יש להבדיל בין בניית סוכה במקום שאינו ראוי ובין פטור כדי שיישן עם אשתו. החובה לישון עם אשתו אינה ניתנת לשינוי והיא נמצאת בהגדרת בית דירה, ולכן בעצם הגדרת המצווה היא אינה כוללת פסול משום כך.

---

2. בהקשר זה לא נעסוק במנהג חב"ד שלא לישון בסוכה. בעניין זה עסקנו בקצרה לעיל פרק יג.

3. הסבר זה מבוסס על ההבנה שהקור הינו אובייקטיבי ונמצא בכל מקום. אם נפסוק שהאדם לא יוצא ידי חובה הרי לא יהיה ניתן לקיים כלל את מצות סוכה. דבר זה אינו אפשרי מסברה היות ולא ניתן לדרוש מהאדם לעבור דירה לאפריקה, וודאי שאין בכך 'תשבו כעין תדורו'. ראו בנושא זה גם בדבריי בעניין צער וטורח בקיום מצוות, בתוך ספרי 'מיסני ועד ימינו', פרק 1.4 בעניין 'השתדלות בקיום מצוות'.

ההסברים השונים לסתירה בדברי הרמ"א מעלים התייחסות שונה לפסיקת הרמ"א. לפי חלק מההסברים (א & ב) אז בכל מקרה שניתן באופן תיאורטי לישון בסוכה, אז הסוכה כשרה לשיטת הרמ"א והפטור ייחשב כפטור מקומי של מצטער. לכן, אם יש גנבים או ח"ו איום בטחוני, ניתן לישון עם אקדח ולכן הסוכה כשרה. במקביל, מכיוון שיש פחד ממחבלים קיים פטור משום מצטער. לפי הסברים אחרים (ב & c) אנו מוצאים חלוקה בין סיבות פטור שונות, כאשר הסיבה היא גורפת אז היא אינה פוסלת את הסוכה⁴.

ערוך השולחן מסביר את פסיקת השולחן ערוך באופן דומה להסבר c, כאשר לפי הסבר התורה דורשת מאיתנו להשתדל שהסוכה תהיה כמה שיותר בית עבורנו, אך אין זה מעכב תמיד:

...אך העניין כן הוא - דהתורה אמרה תשבו כעין תדורו שתהיה הסוכה כביתו ודירתו. ודבר ידוע שהאדם שעושה לו דירה יחפש אחר המקום היותר הגון, ואם יהיה מקום הגון ומקום שאינו הגון יבחר המקום ההגון. אבל אם כל המקומות אינם הגונים בהכרח לעשות לו דירה איך שהוא. וכמו כן בסוכה, אם כל המקומות אינם הגונים מפני החום או מפני הקור פשיטא שמחויב לעשות סוכה איך שיכול. אמנם כשבידו לברור כגון שבמקום זה שולט הרוח או הריח הרע או זבובים ופרעושים ובמקום אחר אינם נמצאים, מחויב לעשות במקום שאין נמצאים. ואם עשה במקום שנמצאים לא יצא ידי חובתו, דאין זה כעין תדורו...

(תרמ, ט)

בין פסול לפטור

בפסקה הקודמת ראינו מספר הסברים לדברי הרמ"א, שמצד אחד פוסל סוכה שנבנתה במקום שאינו ראוי לכל שימושי הדירה, אך מצד שני פוטר שינה בסוכה לאור מנהג אשכנז. נקודת ההנחה בכלל ההסברים היא שפסיקת היראים מקובלת להלכה אך יש טעם מקומי לפטור משינה. ברם, דברי היראים לא הובאו בכל הפוסקים, ולא מצאנו שעקרון זה הוזכר בקרב חכמי ספרד. כמו כן, נראה שניתן להציע הבנה שונה למושג 'תשבו כעין תדורו'.

כיוון זה עולה בהתייחסות החכם צבי לפסק הרמ"א:

מ"ש במרדכי פ' הישן דאם עשה סוכה בתחלה במקום הראוי להצטער בשינה לא יצא י"ח כלל אפי' באכילה, אינו נ"ל כלל דתשבו כעין תדורו לאו על אופן הסוכה קאי באיזה ענין תהיה עשויה אלא על אופן הישיבה באיזה ענין תהא, וע"ז קאמר דתהא כעין דירה. ואין הכי נמי דאם עושה ב' סוכות האחת לאכילה והשנייה לשינה אף שאותה של אכילה אינה ראויה לשינה מ"מ נפיק בה ידי חובת אכילה, ובהכי אזדא לה הוכחת הרב תה"ד סי' צ"ב דמי שאינו יכול לישן בפישוט ידיו ורגליו דלא הוי

4. למרות שמצד שני נוצרת כאן בעיה משמעותית מצד 'תשבו כעין תדורו', וקביעה עקרונית שהסוכה היא אינה בית מגורים באמת.

מצטער וחייב לישן בה וקמוכ לה משיעור סוכה שהוא ז' טפחים ומדברי המרדכי הנ"ל ובאמת הדבר תמוה מאוד והחוש מוכיח דאין לך צער גדול מזה. (סימן צד)

החכם צבי מסביר שהכלל 'תשבו כעין תדורו' נאמר על אופן הישיבה של האדם בסוכה, ולא על מיקום הסוכה. ההגדרה נוגעת למצבו האישי ולתחושתו של האדם, ואינה קשורה למיקום בנין הסוכה. הסוכה אינה חייבת להיות גם לשינה וגם לאכילה, ואדם יכול לבנות לעצמו שתי סוכות, אחת לכל מטרה. כמובן, ראוי שהסוכה תהיה ראויה לכל השימושים אך אין מעכב:

ובודאי דלכתחלה אין לו לעשות סוכה בענין זה כדי שיהיה מצטער ופטור מן הסוכה אבל אם הוא ביו"ט וכבר נעשה או שאין לו מקום לסוכה אחרת יותר גדולה, נ"ל לע"ד אחר בקשת המחילה מכבוד תורת הרב ז"ל דאינו חייב להצטער ולישן בסוכה בלי פישוט ידיו ורגליו כדרכו כל השנה, וכלל גדול אמרו תשבו כעין תדורו וכיון שבדירתו ודאי אין אדם ישן באופן זה אף בסוכה אינו חייב לישן בה בזה האופן... אבל לענין שינה כיון שעיקר מצות שינה לסוכה היא איש ואשתו, א"א לשני אנשים ונשותיהם לישן בסוכה אחת. ואי בהפסק מחיצה אינה סוכה א' אלא כמה סוכות, ולפי סברת המרדכי הנ"ל אף מצות אכילה לא יצאו, א"ו לאו מילתא היא ולמאי דחזיא מיהא נפיק בה הנ"ל. צבי אשכנזי ס"ט:

נראה שהסבר החכם צבי למינוח 'תשבו כעין תדורו', עולה בקנה אחד עם דברי התלמודים. במקורות מובא שמשמעות דין זה היא לעלות כלים נאים לסוכה, לטייל בסוכה וללמוד בה. מדובר על פעולות הנותנות תחושת בית למקום, למרות שאין הבדל במבנה הפיסי של הסוכה.

בעקבות תשובת החכם צבי כותב המשנה ברורה (ס"ק כ) שיש אחרונים שחולקים על הרמ"א וסוברים שאין זה מעכב. ברם, מסקנתו בשער הציון (ס"ק כה) שיש לזוהר בכך היות שמספר אחרונים העתיקו את דברי הרמ"א. כפי שהערנו לעיל, גם לדעת השולחן ערוך דברי היראים אינם מעכבים והסוכה אינה פסולה.

יש להעיר שמצאנו דיון בגמרא לגבי חובת נשים בסוכה בהקשר של זוג נשוי. הגמרא אומרת שיש הלכה שנשים פטורות מסוכה, והיה צורך בלימוד זה אחרת היינו חושבים שנשים חייבות משום 'תשבו כעין תדורו':

אמר אביי: לעולם סוכה הלכתא, ואיצטריך: סלקא דעתך אמינא תשבו כעין תדורו, מה דירה - איש ואשתו, אף סוכה - איש ואשתו, קמשמע לן⁵. (סוכה כחב)

5. בהמשך סוגיית הגמרא רבא מסביר את הצורך בלימוד מפני שאחרת היינו מדמים סוכות לפסח, ומחייבים נשים במצוות סוכה כמו שהן חייבות במצה.

היינו חושבים שנשים חייבות בסוכה משום 'תשבו כעין תדורו', אך מלמדים אותנו שלא. אז מה הגמרא הבינה למסקנה? ניתן להבין את מסקנת הגמרא בשתי דרכים: א. הגמרא חוזרת בה מההבנה שהכלל 'תשבו כעין תדורו' מלמד שבני הזוג צריכים לישון יחדיו במהלך החג. ב. למרות שהיה ראוי שבני הזוג ישנו יחד מדין 'תשבו כעין תדורו', לא ניתן לחייב את הנשים בשינה בסוכה.

גדרי 'תשבו כעין תדורו'

עד היכן קיים פטור מצטער? מתי נדרוש מהאדם לחזור לסוכה אחרי שהיה פטור ראשוני ומתי הפטור ממשיך לאורך זמן? מצאנו התייחסות להיקף הפטור במספר הקשרים. הגמרא מזכירה כלל זה לגבי ההלכה הפוטרת מישיבה בסוכה שומרים בזמן משמרתם:

תנו רבנן: שומרי העיר ביום - פטורין מן הסוכה ביום, וחייבין בלילה. שומרי העיר בלילה - פטורין מן הסוכה בלילה, וחייבין ביום. שומרי העיר בין ביום ובין בלילה - פטורין מן הסוכה בין ביום ובין בלילה. שומרי גנות ופרדסים - פטורין בין ביום ובין בלילה. וליעבדי סוכה התם וליתבו! אביי אמר: תשבו כעין תדורו. רבא אמר: פרצה קוראה לגנב... (כו, א)

למרות שעקרונית היה ניתן לדאוג לסוכה בעמדה, אין חיוב כזה, ולדעת אביי הדבר נובע מהעקרון של 'תשבו כעין תדורו'. לא גרים בעמדת שמירה, ולמרות שהיה ניתן לבנות, אין בכך צורך.

שאלה נוספת העולה בהגדרת 'תשבו כעין תדורו' נוגעת להיקף הפטור. כאשר אדם נאלץ לחזור לביתו כאשר יורדים גשמים, הוא יכול לסיים את ארוחתו בדירה למרות שהגשם פסק. באופן דומה, נפסק שאם כבו הנרות בסוכה (או בימינו הפסיק החשמל), יש להמשיך את הסעודה בבית:

שאלה: בליל שבת בחג הסוכות כבו לו הנרות, ויש לו נר בביתו, שרי לצאת מן הסוכה לאכול בביתו במקום הנר או לאו?

תשובה: יראה דהדעת נוטה דשרי. והכי משמע פרק ערבי פסחים (קא, א) דקאמר התם רב הונא קדש ובעי למיטעם מידי, אתעקר ליה שרגא. עיילי ליה למנאי לבית גנונא דרבה בריה, והוא שרגא. אלמא רגילתא הוא לצאת מדירה לדירה בשביל הנר. וכתב מרדכי פ' הישן בשם רא"ם, דמי שאין בקי ישער הצער, שאם היה יוצא מביתו בשביל צער כיוצא בזה חשיב צער ומיפטר בה ממצות סוכה. והרי הוכחנו לעיל דמשום

---

6. השלכה אפשרית למחלוקת זו נוגעת לחייל הנמצא בעמדת שמירה כעין פילבוקס, שם הוא גר במשך ימות החג. נראה שלפי אביי קיים פטור הואיל ואין זה בכלל 'תשבו כעין תדורו'. לעומת זאת, אם מדובר על סוכה בתוך האזור המוגן שסביב הפילבוקס יתכן ולפי רבא מוטלת על החייל חובה לבנות סוכה ולדאוג לאכול שם במשך היום.

כיבוי הנר אורחיה דמילתא לצאת מדירה לדירה, וא"כ חשיב צער... מכל הני מוכח דיש קפידא טובא לאכול סעודת קבע בלא נר. ונראה נמי דאפי' יש לחבירו נר בסוכתו, אין אומרים לזה לך הבא סעודתך לסוכת חברך ואכול שם לאור הנר, דהא נמי חשיב צער משום דאין ערב לאדם אלא בשלו... (תרומת הדשן סימן צג)⁷

תרומת הדשן מגדיר את הצער כאשר אין אור בסעודה כמצטער הנדרש לעזוב את הסוכה ולחזור לביתו. בנוסף לכך, קובע תרומת הדשן שאין לחפש סוכה חלופית אצל שכנים, אלא לעבור מיידיית להמשך הסעודה בבית. אין זה דרך האדם לאכול בביתו של חברו ללא הזמנה, ולכן מצד 'תשבו כעין תדורו' אין לעשות זאת אלא לפרוש לביתו.

במקרה זה האדם יסיים את הסעודה בביתו, גם אם החשמל חזר, כמו במקרה של ירדו גשמים⁸. מה הדין אם הגיעו אורחים למנה אחרונה? האם גם האורחים מצטרפים למשפחה שיש לה פטור, או שמא מכיוון שהם הגיעו בזמן שסיבת הפטור כבר אינה רלוונטית (הגשם הפסיק/ החשמל חזר) הם צריכים לאכול בסוכה? האם פטור מצטער של המארח פוטר את המתארח?

איני מכיר מקור מפורש העוסק בסוגיה זו, אך נראה שבעניין זה יש מעמד לסעודה מדין 'תשבו כעין תדורו'. כפי שאדם אינו נדרש לעבור לסוכתו של חברו, או לעצור את סעודתו ולחזור לסוכה, כך במקרה שבו מגיע אורח הוא רשאי לאכול עם בני הבית כדרכם של אורחים.

שני אנשים יושבים אחד ליד השני, מארח ואורח, האם לאחד יהיה מותר לאכול ולשני יהיה אסור? האם העובדה שהאורח הגיע בשלב יותר מאוחר תגרום לכך שהוא לא יאכל להתארח ולאכול עם בני המשפחה? 'תשבו כעין תדורו' - יש לנהוג כדרך של בית דירה. אם בני המשפחה נכנסים מפאת הגשם ולא אוכלים במרפסת, אז גם האורח מצטרף ואוכל יחד איתם בפינת האוכל.

אחרית דבר

חביבה עלי מצות סוכה, שכן אדם נכנס לתוכה בכל גופו ואפילו בנעליו שברגליו. (בשם ר' בונם מפשיסחא)

מצוות סוכה מקיפה את כל גופו של האדם והוא נכנס אליה עם כל מטען חייו⁹. קיום המצווה הוא כחלק מחייו השוטפים של האדם - 'תשבו כעין תדורו'. אנו יושבים בסוכה, בצילו של ה', כחלק משטף החיים. בעקבות ייחודיות זו קיים פטור 'מצטער' מסוכה, דבר

7. וראו גם בתרומת הדשן בסימן קנח.

8. ראו שולחן ערוך או"ח תרלט, ו-ז.

9. ראו גם את מאמרו של הרב יעקב זיסברג - 'ההשוואה בין מצות הישיבה בסוכה לבין מצות ישיבת ארץ ישראל', המעיין גיליון 239 תשרי תשפ"ב, עמודים 49-53.

שלא מצאנו במצוות אחרות. האדם נדרש לקיים את המצווה כחלק מחייו ולכן אם הוא מצטער בגלל הסוכה, אז הוא פטור ממנה.

כיצד מגדירים את העקרון של 'תשובו כעין תדורו'? ראינו כי ישנן שתי הבנות; אפשרות אחת גורסת שהסוכה צריכה להיות כבית המגורים, ולכן אם היא לא ראויה לכלל התשמישים אז היא פסולה. הבנה זו גוררת השלכה מעשית רחבה באוסף מקרים בהם בונים סוכה במקום שאינו ראוי לשינה. הבנה שניה גורסת שהכלל נוגע לתודעת האדם, וכהנחיה לעשות מה שניתן כדי שהסוכה תהפוך לביתו העיקרי במשך השבוע.

בעקבות ההבנה הראשונה עסקנו בפסק הרמ"א הנוגע למנהג אשכנז שלא לישון בסוכה. ראינו את ההסברים השונים למנהג: מפני הקור או מפני העובדה שלא ניתן לישון עם בת הזוג משום צניעות, ועסקנו בשאלה מדוע הסוכה כשרה במקרים אלו. מנגד, ראינו את שיטת החכם צבי המבין שחוסר האפשרות לישון בסוכה אינו פוסל אותה, לאור ההבנה השניה בדין 'תשובו כעין תדורו'.

בסיום סקרנו את היקף פטור מצטער ובחנו מקרים שונים בהם מתקיים פטור ראשוני, ועולה שאלת היקף הפטור לאחר מכן. בהקשר זה ראינו כי הכלל 'תשובו כעין תדורו' קובע שבמקרה של צער, האדם יחזור לביתו ואל לו לחפש פתרונות חלופיים בסוכת שכנו.

